

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-ווילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה

בלוג מס' 25: עברית לא נחשבת

פעם כתבתי מאמר סטירי על ישראל במגזין באנגלית. קראתי לו: The Realm of Chelm (הממלכה של חלם). היום אני חוזר לאותה ממלכה – הפעם מבית, קרי: עולם האקדמיה הישראלית.

הנושא הוא דווקא אותן שתי שפות: אנגלית ועברית. שימו לב: קודם אנגלית ואח"כ עברית. זאת מאחר שבכל הקשור לפרסומים, שפת המדינה (בינתיים, עדיין עברית) אינה נחשבת או שנחשבת כנחותה או משנית. איכשהו, הוספנו שתי מלים לאמרה האקדמית המפורסמת: **Publish in English or Perish** – פָּרֶסְם (באנגלית) או חדל להיות.

המדיניות אינה אחידה בכל מוסד או מחלקה אך הקו ברור בכולם. באוניברסיטה העברית (כך סופר לי ממקורות מהימנים), הנוהג הוא לא להחשיב פרסומים בעברית כלל ועיקר. כנראה האירוניה של המצב לא נתפסה על חבריי בירושלים, שהרי זו האוניברסיטה **העברית!** בבר-אילן לעומת זאת, כביכול מעוז המסורת היהודית, ההתייחסות יותר סלחנית: כמה פרסומים בעברית ייחשבו, ובלבד שיהא זה במינון נמוך ו"סביר".

השאלה הראשונה: מה מקורה של מדיניות זו? ככל שבינתי משגת, ישנן כמה תשובות. ראשית ולדעתי זה העיקר, הרצון או הצורך בהילה ארגונית בינלאומית. מה לעשות, מדינת ישראל הינה ביצה קטנה ועינינו נשואות לאוקיינוס הגדול ומעבר לו. מי רוצה להיות הדגיג הקטן ביותר בבריכה כשניתן לשאוף להיות כריש בים הגדול? אלא מה, כדי לקבל הכרה שכזאת יש צורך שהכרישים האחרים יכירו אותנו וזה מצריך פרסום בשפת שייקספיר.

כמובן, אין לזלזל בחשיבות העניין. שהרי אם כל הכבוד לחוקרים הדגולים היושבים בארץ (הכיניו אינו מליצה), ביקורת של חוקרים בינלאומיים מהווה אמת מידה למצינות של ממש. היא גם תמנע הערכה מוטעית של עמיתים מישראל מחמת ויכוח אידיאולוגי או שיקולים אינטרסנטיים (כפי שנאמר פעם: "בארץ מפרגנים לאנשים רק לאחר מותם..."). על זה יש להוסיף את הצורך – לפחות במקצועות מסוימים – לשיתוף פעולה מדעי עם עמיתים בחו"ל (קרנות מחקר בין-מדינתיות וכו'). ואכן, ישראל נחשבת כמעצמה בינלאומית בהרבה תחומי מחקר – לגמרי בזכות. (מצד שני, תופעה ידועה הינה הצורך להעמיק ולדייק יתר על המידה כשכותבים לקהל מקומי אשר מכיר את הסוגייה הנחקרת לאשורה – לעומת קהל בחו"ל שהיכרותו עם הנושא הישראלי רופף וכתוצאה חלק מהמאמר המדעי צריך לעסוק בדברים בסיסיים וטריוויאליים.)

סיבות נוספות קשורות יותר לאינטרסים של המוסדות ושל המרצים. למשל, מאחר שתקציב הפיתוח (בנינים וכו') של המוסדות להשכלה גבוהה בארץ מושתת בצורה משמעותית על תרומות מחו"ל – יידי אוניברסיטת בר-אילן, בן-גוריון, חיפה וכו' – יש צורך להראות את פרי עמלנו. ומה לעשות, שהם לא קוראים עברית ברמה הנאותה (אם בכלל). בנוסף, מבחינת המרצים החפצים לצאת לחו"ל לשבתון כל כמה שנים, רק פרסומים באנגלית יהוו עבורם כרטיס ביקור (או ליתר דיוק, הזמנה) להשתלב לשנה במקום זה או אחר.

כל אלו סיבות לגיטימיות לדרוש מחקר באנגלית. הבעיה מצויה בכיוון ההפוך: מתן הכרה (והוקרה) מועטה עד כדי ביטול של פרסומים בעברית. אמנם נכון, שלא כל כתב-עת בעברית ברמה גבוהה – אבל זה נכון כפליים גם לגבי כתבי-עת בחו"ל! גם נכון, שלא תמיד קל למצוא

מספיק קוראים-שופטים בארץ בתחומים או בנושאים שונים ואם כבר יש כאלה, הם מוצפים בפניות כאלו (כולל שיפוט עבודות דוקטורט וכו'). כך, שאין להמעט בכמה בעיות אובייקטיביות בעניין פרסומים בארץ. ובכל זאת, המחיר של הביטול (כמעט) גורף כבד...

אתחיל בסיפור אישי, שכל חוקר שני בארץ יכול לספר על עצמו בווריאציה זו או אחרת. ב-1990 פרסמתי בחו"ל ספר בתחום ההתמחות שלי דאז (מחאה ציבורית בישראל) אצל מו"ל אקדמי אמריקאי מוכר וסולידי, אם כי לא מהשורה הראשונה. שנתיים אחר כך, פרסמתי אותו ספר בעברית בארץ (בעדכון קל ובתוספת של פרק אחד) בהוצאה לאור של אוניברסיטת בר-אילן, שמבחינה אקדמית הינה שוות ערך למו"ל האמריקאי שלי. עד היום הזה לא פגשתי חוקר אחד בארץ שקרא את הספר באנגלית (רובם אף אינם מודעים לקיומו!); לעומת זאת, הגרסה בעברית מאד מוכרת, נקראת ומצוטטת על ידי עמיתי למקצוע. כלומר, לפנינו מצב אבסורדי: מחד גיסא, מקבלים הכרה אקדמית על ידי המוסד עבור פרסום באנגלית. מאידך גיסא, מאמר או ספר בעברית אינו מניב הכרה/הוקרה אקדמית אך לפחות מחמם את הלב שמישהו ומשהו מוצא בו עניין ותכלית).

וכאן מתגלה העוול שבמדיניות זו: הן החוקרים ובוודאי הסטודנטים פשוט אינם מקבלים תרומה או תמורה כשהמחקר מתפרסם באנגלית, מאחר שאין הם קוראים אנגלית. ברצוני להבהיר את הנקודה הזאת, אפילו עם היא ידועה לכל בר דעת המסתובב בין כותלי מוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל: 90% מהסטודנטים (בשני התארים הראשונים) אינם מסוגלים ובוודאי אינם מעוניינים לקרוא מאמרים (ספר? הצחקתם!) באנגלית ולהערכתי לא מעט מרצים גם מתקשים לצלוח ספרים שלמים בשפה הזאת.

אז נשאלת השאלה: מחקר עבור מי? רק עבור "האנושות"? עבור ההילה הבינלאומית? עבור התורמים והנסיעות (בכלל לא דיברתי על כנסים...) לחו"ל? מה לגבי משלמי המסים בישראל – אלה התומכים בהשכלה גבוהה כדי שהחוקרים יקדמו את ההשכלה בארץ וגם (הנה ביטוי "עכשווי") את "החברה הישראלית"? האם אנו החוקרים איננו מחוייבים לספק את הצרכים של הציבור המשכיל (אלה שכבר מזמן קיבלו אל תוארם, אך כתושבי המדינה רוצים להתעדכן ולהתקדם כאזרחים וכבעלי מקצוע תוך כדי קריאת דפדוף במחקרים אחרונים), שלא לדבר על מקבלי החלטות אשר אמורים לבסס, לפחות חלקית, את מדיניותם על מה שהחוקרים מגלים ומציעים?

כאמור, ברור שצריך להבחין בין מקצועות ואפילו בתוך מחלקות שונות בהתאם לנושאי המחקר. דווקא במשפטים כן נהוג להחשיב פרסומים בעברית (אולי בגלל העובדה, שאפילו כתיבה-העת במשפטים היוקרתיים ביותר בחו"ל ערוכים ע"י סטודנטים למשפטים – והם גם קוראים/שופטים את המאמרים?!). אפילו בתוך מחלקות יש צורך להבחנות מתאימות: בתחום מדע המדינה, למשל, אין דין חוקר המזרח הרחוק כדין חוקר מפלגות בישראל. אסור גם שהפרסום בעברית יהווה מפלט לחוקרים שאינם מעוניינים להתמודד עם שיפוט/ביקורת ברמה הגבוהה ביותר, קרי הבינלאומית. אך מאידך גיסא, באותה מידה אסור לפסול מחקר בעברית רק בהיותו כזה ובמיוחד כאשר עמד בקריטריונים המקובלים של שיפוט עיוור באכסניה המנוהלת לפי כל כללי האקדמיה ברחבי תבל. כבר הוכחנו שאנו לא פחות טובים מעמיתינו מחו"ל – כלומר, שיפוט מקצועי על ידי ישראלים בארץ אינו נופל מתהליך דומה בחו"ל.

הגיע הזמן לעודד ולאפשר לחוקרי האקדמיה בישראל להראות לחברה הישראלית בכלל, ולעמיתינו מבית בפרט, עד כמה אנו יכולים לתרום להם ולעצמנו.

ולקינוח, עוד נקודה למחשבה: הייתכן שבאמצעות המדיניות הנוכחית גם האקדמיה תורמת את חלקה לזלזול השורר ברחוב לשפת הלאום? העובדה שהאקדמיה דוחפת את ה"אליטה" לעבור לאנגלית, דוחפת את ה"עמך" לסגל לעצמו ביטויים באנגלית במקום אלה המקובלים

בעברית. לכל הפחות, הכרה בפרסומים בעברית תעמיד את ההשכלה הגבוהה בחזית המלחמה כנגד דלדול והשחתת שפה ששרדה שלושת אלפי שנה. וגם זה, אולי, משהו!

wilzis@mail.biu.ac.il